

Krzysztof Prymon

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

MANIPULACJE KSIĘGOWE W ZARZĄDZANIU KOSZTAMI

1. Kreatywna rachunkowość na świecie i w Polsce

W ostatnim czasie wiele się mówi o ujawnionych przypadkach fałszowania sprawozdań finansowych ogromnych spółek amerykańskich. Nie jest to jednak zjawisko wyłącznie amerykańskie, ma ono wymiar światowy. W dobie globalizacji „choroba” ta zapewne nie zna granic. Również w Polsce prawdopodobnie występują takie przypadki, a różne znane przedsiębiorstwa podejrzewa się o manipulowanie wynikami finansowymi.

Fałszowanie sprawozdań finansowych jest zjawiskiem groźnym, gdyż jeżeli proceder ten nie jest zahamowany, to rynek – jako podstawowy odbiorca sprawozdań finansowych – przestanie je uważać za wiarygodne źródło informacji o sytuacji ekonomiczno-finansowej podmiotów gospodarczych. Będzie to ze szkodą dla obrotu gospodarczego, który pozbawiony zostanie źródła informacji, audytorów mających zapewnić wiarygodność sprawozdań i zawodu księgowych, na których spada odium zaliczania się do profesji o podejrzanej konduicie [13, s. 51].

Świadome manipulacje danymi finansowymi określa się różnymi modnymi obecnie nazwami, jak: „twórcza księgowość”, „kreatywna rachunkowość” czy „rasowanie sprawozdań”, bądź stosowanymi dawniej, jak „strojenie okna wystawowego” i „fryzowanie” (upiększanie) danych. Trzeba od razu powiedzieć – mimo tych samych intencji (świadomego zniekształcenia rzeczywistości) – inny jest stan, gdy manipulacje nie powodują naruszenia prawa, a inny – gdy następują z naruszeniem prawa.

Fałszowanie informacji gospodarczej, a w zasadzie informacji o sytuacji ekonomiczno-finansowej, może stanowić „upiększanie” lub „obrzydzenie”. Odbiorcą takiej zniekształconej informacji jest na ogół rynek; są to więc działania przeciwko akcjonariuszom, udziałowcom i inwestorom. Niezwykle groźne są też skutki fałszowania sprawozdań finansowych dla pożyczkodawców, a więc banków. Banki

oceniają – jak wiadomo – zdolność kredytową jednostek na podstawie sprawozdań finansowych. Zafałszowanie tych danych zwiększa ryzyko kredytowe. Sprawozdania finansowe fałszuje lub fryzuje zawsze ten, kto je sporządza i podpisuje, a więc zarząd i działający na jego polecenie księgowy.

Teoretycznie możliwe jest, aby fałszerstwa sprawozdań dokonywał sam księgowy, bez wiedzy zarządu, ale – jak dotąd – historia takich przypadków raczej nie notuje.

Podstawowym zadaniem sprawozdania finansowego jako produktu końcowego rachunkowości jest przedstawienie rzetelnego i jasnego obrazu sytuacji jednostki zgodnie z zasadami rachunkowości, gdyż ich zachowanie decyduje o jakości sprawozdania finansowego. Fałszowanie sprawozdań wiąże się zawsze z naruszeniem jednej lub kilku z tych zasad. Działania te polegają w najlepszym przypadku na sprzeniewierzeniu się duchowi ustawy, a w najgorszym – na jawnym łamaniu jej przepisów.

Istotą praktyk stosowanych przez amerykańskie przedsiębiorstwa, określanych jako kreatywna księgowość, było takie prezentowanie wyników finansowych, aby można było ukryć prawdziwą sytuację spółki przed akcjonariuszami. Często manipulacje księgowość były dokonywane niezgodnie z przepisami albo na krawędzi prawa. Ważne jest, że akcjonariusze dowiadywali się o stosowaniu różnych sztuczek księgowych po pewnym czasie, gdyż w sprawozdaniach firmy i opiniach audytora nie było na ten temat żadnych informacji.

Ujawnienie pierwszych informacji o stosowaniu kreatywnej księgowości przez polskie spółki skłoniło Komisję Papierów Wartościowych i Giełd do podjęcia 13 sierpnia 2002 r. uchwały nr 586, zobowiązującej spółki do przekazania publicznie oświadczenia o tym, że były rzetelne i uczciwe oraz że nie stosowały [14] kreatywnej księgowości przy tworzeniu sprawozdań finansowych.

Pojęcie kreatywnej księgowości zostało zdefiniowane w ww. uchwale KPWiG. Zgodnie z nią kreatywna księgowość polega na stosowaniu zabiegów księgowych, które mają na celu sztuczne poprawienie wizerunku sytuacji finansowej spółki i polegają na sporządzaniu sprawozdań niezgodnie z przepisami, na podstawie nierzetelnych danych finansowych. Generalnie kreatywną księgowość można zdefiniować jako dokonanie takich zapisów w ewidencji działalności, które przedstawiają sytuację finansową i majątkową podmiotu gospodarczego lepszą, niż jest ona w rzeczywistości, a podstawowym jej celem jest wykazanie, że firma wypracowała w danym okresie zysk, choć wcale nie zaistniał albo był znacznie niższy od wskazywanego.

Kreatywna rachunkowość wynika z istniejących zasad obowiązujących w rachunkowości. Cechą kreatywnej rachunkowości jest wykorzystywanie systemu zastosowanych rozwiązań wpływających na wzrost sumy bilansowej [6, s. 101].

Na uwagę zasługuje definicja rachunkowości agresywnej zastosowana w paragrafie 240 Międzynarodowego standardu Rewizji Finansowej (*International Auditing Practices Committee*, wydanie polskie, SKwP 2001, s. 97-98), która brzmi:

„Rachunkowością agresywną jest takie prezentowanie wyników finansowych, których celem jest ukrycie rzeczywistej sytuacji spółki przed akcjonariuszami w

sposób niezgodny z przepisami prawa lub balansujący na ich krawędzi. Istota rachunkowości opartej na fałszowaniu sprawozdań finansowych jest oszustwem, które oznacza zamierzone działanie podjęte przez jednego lub kilku członków kierownictwa, pracowników, strony trzecie, powodujące powstanie nieprawidłowości sprawozdania finansowego, a obejmujące:

- manipulowanie, fałszowanie lub zmianę danych lub dokumentów ewidencyjnych,
- błędną interpretację skutków zdarzeń i operacji gospodarczych,
- wyłączenie lub umyślne pominięcie w zapisach skutków transakcji,
- rejestrowanie transakcji pozornych,
- niewłaściwe stosowanie zasad (polityki) rachunkowości”.

Według prof. E. Mączyńskiej należy rozróżnić pojęcia kreatywna i agresywna księgowość. Termin kreatywna księgowość ma znaczenie pozytywne, a sama kreatywna księgowość jest stosowana przez zarządy wszystkich firm w celu takiego przedstawienia danych finansowych, żeby tworzyły jak najwierniejszy wizerunek podmiotu. Natomiast agresywną księgowość można – według prof. Mączyńskiej – określić jako księgowość prowadzoną z rozmyślnym zamiarem defraudacji i ukierunkowaną na sztuczne zawyżenie zysków. Agresywna księgowość jest zatem świadomym prowadzeniem ewidencji zdarzeń gospodarczych w sposób sprzeczny z przepisami lub przy niewłaściwie i tendencyjnie interpretowanych przepisach oraz zasadach rachunkowości, mającym na celu przedstawienie lepszej niż rzeczywista sytuacji ekonomicznej podmiotu [2, s. 14].

Przedsiębiorstwa podejmują działania, manipulując wynikami finansowymi. Siedem głównych „grzesznych” celów rachunkowości kreatywnej przedstawiono poniżej:

1. Zwiększanie zysku, ukrycie strat.
2. Manipulowanie podstawowymi wskaźnikami używanymi w analizie finansowej.
3. Ukrycie ryzyka finansowego.
4. Przekonanie kredytodawców, pożyczkodawców i partnerów handlowych o swojej wiarygodności.
5. Uniknięcie negatywnych skutków kontroli (bezpośredniej i pośredniej) ze strony akcjonariuszy.
6. „Podretuszowanie” osiągnięć menedżerów (premie za wyniki).
7. Uzyskanie dostępu do kapitałów, których otrzymanie w inny sposób nie byłoby możliwe [10, s. 143].

2. Możliwości manipulacji księgowych

Manipulacja danymi księgowymi może mieć swoje odzwierciedlenie zarówno w bilansie, jak i w rachunku zysków i strat. Najmniej podatny na manipulacje jest rachunek przepływów pieniężnych, gdyż odzwierciedla on rzeczywisty ruch pieniądza.

Klasyczne techniki inżynierii księgowej przedstawia prof. T.S. Surdykowska:

I. Przedwczesne uznawanie przychodów:

1. Wysyłanie produktów, zanim umowa sprzedaży została sfinalizowana.
2. Uznawanie przychodów, gdy istnieje istotna niepewność co do ich rzeczywistego uzyskania.
3. Ujęcie w księgach bieżącego okresu przychodów z tytułu usług, które będą świadczone w przyszłości.

II. Ujmowanie w księgach fikcyjnych przychodów:

1. Księgowanie przychodów z tytułu zamiany podobnych aktywów.
2. Księgowanie przychodów ze sprzedaży także tej jej części, co do której wiadomo, że będzie zwrócona przez odbiorcę.
3. Używanie oszacowanych fikcyjnych przychodów w śródkresowych sprawozdaniach finansowych.

III. Zwiększanie dochodów jednostki za pomocą jednorazowych zysków:

1. Zwiększanie zysków dzięki sprzedaży niedoszacowanych aktywów.
2. Zwiększanie zysku dzięki celowemu doprowadzeniu do przeterminowania zobowiązań.
3. Traktowanie nadzwyczajnych i jednorazowych zysków i strat tak samo jak innych pozycji normalnych dochodów jednostki.
4. Ukrywanie strat na działalności kontynuowanej poprzez włączenie ich w koszty działalności zaniechanej.

IV. Przesunięcie kosztów bieżącego okresu w ciężar przyszłych okresów:

1. Niewłaściwe aktywowanie kosztów.
2. Spowolnienie ujmowania amortyzacji.
3. Zaniechanie odpisu w koszty/straty aktywów bezwartościowych.

V. Zaniechanie ujęcia w księgach lub nieujawnianie wszystkich zobowiązań:

1. Ujęcie przychodów, a nie zobowiązań, gdy wpłynęły środki pieniężne.
2. Zaniechanie ujmowania pewnych lub warunkowych zobowiązań.
3. Zaniechanie ujawniania zobowiązań i zobowiązań warunkowych.
4. Angażowanie się w transakcje, których celem jest „wyprowadzenie” zobowiązań z bilansu.

VI. Przesunięcie bieżącego dochodu do okresów późniejszych:

1. Tworzenie rezerw po to, aby przesunąć przychód ze sprzedaży na dobro okresów późniejszych.
2. Manipulowanie momentem uznawania przychodów w porozumieniu z odbiorcami.

VII. Ujęcie w księgach bieżącego okresu kosztów, które dotyczą przyszłych okresów:

1. Przyspieszenie ujęcia przyszłych dyskrejonalnych wydatków w ciężar bieżącego okresu.
2. Ujęcie w ciężar kosztów bieżącego okresu amortyzacji, które powinny być ujęte w przyszłych okresach [12, s. 135].

3. Ulepszenia a remonty środków trwałych. Wpływ wybranych rozwiązań na wynik finansowy

Przepisy ustaw podatkowych nie uważają wydatków na ulepszenie środków trwałych za koszty uzyskania przychodów na dzień ich poniesienia. Powiększają one ich wartość początkową¹, która stanowi podstawę naliczania odpisów amortyzacyjnych.

Jeżeli wykonane prace nie spełniają warunków wymaganych dla ulepszenia, to poniesione koszty rozlicza się w księgach rachunkowych jako remont, w wyniku którego następuje pełne lub częściowe przywrócenie pierwotnego stanu technicznego i użytkowego środka trwałego.

Taki stan rzeczy rodzi także konsekwencje podatkowe. Zgodnie bowiem z art. 16 ust. 1 pkt 1 lit. c ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych nie uważa się za koszty uzyskania przychodu wydatków na ulepszenie środków trwałych, które zgodnie z art. 16g ust. 13 tej ustawy powiększają wartość środków trwałych, stanowiącą podstawę naliczania odpisów amortyzacyjnych. Do wydatków na ulepszenie zalicza się wydatki na przebudowę, rozbudowę, rekonstrukcję, adaptację.

Podobnie sytuacja wygląda w przypadku inwestycji w obcych środkach trwałych. Wydatki mające charakter typowego remontu stanowią bezpośredni koszt uzyskania przychodu na dzień ich poniesienia. Wydatki na modernizację obcego środka trwałego stanowią „inwestycję w obcym środku trwałym” i podlegają odpisom amortyzacyjnym na zasadach określonych w ustawie podatkowej. Jeśli wydatki na ten cel zostały pokryte z dotacji, to dokonywane odpisy amortyzacyjne nie będą stanowić kosztów uzyskania przychodów.

Efekt ulepszenia, czyli wzrost wartości użytkowej, musi być obiektywny, możliwy do zmierzenia za pomocą obiektywnych wskaźników. Oznacza to, że w wyniku faktycznie wykonanych prac wzrosły możliwości techniczne środka trwałego i jego użyteczność dla każdego podmiotu korzystającego z niego w podobnych warunkach, w stosunku do stanu sprzed ulepszenia. Punktem odniesienia zgodnie z ustawą jest wartość użytkowa z dnia przyjęcia (przez podatnika) środka trwałego do używania.

3.1. Ulepszenia a remonty środków trwałych w orzecznictwie sądowym

Wyjaśnienia również wymaga użycie w interpretacjach przepisów podatkowych pojęcia „remont”.

Zgodnie z orzecznictwem NSA istotą remontu jest wykonanie prac przywracających pierwotny stan techniczny i użytkowy środka trwałego, niezwiększających

---

¹ Wartość początkową, stanowiącą cenę nabycia lub koszt wytworzenia środka trwałego, powiększają koszty jego ulepszenia, polegające na przebudowie, rozbudowie, modernizacji lub rekonstrukcji itp. (art. 31 ust. 1 ustawy o rachunkowości), gdyż powodują one wzrost wartości środka trwałego, stanowiącej podstawę naliczania odpisów amortyzacyjnych.

jego wartości początkowej, stanowiącej podstawę dokonywania odpisów amortyzacyjnych. Wydatki na remont mogą być zaliczone do kosztów uzyskania przychodów pod warunkiem, że efektem wykonanych prac nie jest zwiększenie wartości technicznej, użytkowej, a w konsekwencji – wartości początkowej środka trwałego, stanowiącej podstawę dokonywania odpisów amortyzacyjnych. Istotną cechą remontu jest też to, że następuje on w toku eksploatacji środka trwałego przez podatnika i jest wynikiem tej eksploatacji (por. wyrok NSA z 29 kwietnia 1999 r., sygn. akt: I SA/Łd 772/97).

W przypadku kwalifikacji wydatków do inwestycji lub remontu, dokonując przedmiotowej oceny, należy brać pod uwagę zmieniającą się rzeczywistość gospodarczą i postęp techniczny, mający duży wpływ na sposób i środki realizowania robót objętych pojęciem remontu. Prace remontowe nie zawsze muszą (i mogą) wiązać się z idealnym odtworzeniem stanu technicznego obiektu, gdyż nierzadko okazuje się, że użyte materiały, zastosowane technologie nie są już stosowane, a w ich miejsce zostały wprowadzone lepsze, nowocześniejsze. W takich okolicznościach należy przeanalizować cel podjęcia prac. Inaczej powinny zostać zakwalifikowane prace, których przyczynę stanowi zmiana funkcji, podniesienie standardu danego obiektu, inaczej zaś, gdy celem jest naprawa istniejących, w dużym stopniu zużytych urządzeń, a z braku innej możliwości przy okazji zastosowane zostały lepsze, nowocześniejsze materiały i urządzenia. Dopuszczalność uwzględnienia postępu technicznego przy braku wzrostu wartości użytkowej potwierdza orzecznictwo NSA (np. wyrok z dnia 1 marca 2000 r., NSA/Wr2915/98)

Aby więc uznać określone wydatki na ulepszenie środka trwałego za poniesione, należy najpierw ustalić, czy zabiegi wykonywane na danym środku trwałym mogą zostać zakwalifikowane jako przebudowa, rozbudowa, rekonstrukcja, adaptacja i modernizacja, czy też mają charakter remontu. Podkreślić przy tym należy, że pojęcia modernizacji i remontu nie muszą się wykluczać, np. w sytuacji, gdy podczas remontu budynku wymienia się określone elementy na nowe, bardziej nowoczesne od wymienianych, w wyniku czego budynek staje się nowocześniejszy, czyli ulega modernizacji (por. wyrok NSA z 27 stycznia 1998 r. sygn. akt: I SA/Łd 1056/97).

Dlatego o tym, czy dany wydatek poniesiony na modernizację środka trwałego może być zaliczony do kosztu uzyskania przychodu w całości, czy poprzez odpisy amortyzacyjne, nie decyduje wola podatnika, lecz zakres rzeczowy wykonanych prac. Jeśli powstają istotne wątpliwości co do prawidłowej kwalifikacji poniesionego kosztu (inwestycja czy remont), konieczne jest powołanie biegłego ds. budowlanych, który na podstawie stosownej dokumentacji oraz oględzin wypowie się co do charakteru poniesionych kosztów (por. wyrok NSA z 29 maja 1998 r., sygn. akt: ISA/Gd 1264/96).

Podsumowując, należy stwierdzić, że w ujęciu technicznym remontem będą wszystkie działania (i wynikające z nich wydatki) zmierzające do przywrócenia obiektowi (środkowi trwałemu) jego sprawności eksploatacyjnej (sprawności technicznej). Jednakże część tych działań, jeżeli wpływa korzystnie na zwiększenie

wartości użytkowej obiektu mierzonej określonymi wskaźnikami, w ujęciu podatkowym zostanie zakwalifikowana jako modernizacja.

Przyjęte przez jednostkę rozwiązania w zakresie uznawania wydatków za remont lub ulepszenie mają wpływ na wynik finansowy, wartość aktywów oraz na podstawowe wskaźniki finansowe (głównie rentowności). W zależności od tego, do uzyskania jakiego efektu dąży zarząd firmy, ujmowanie w księgach rachunkowych wydatków remontowych może służyć manipulowaniu wynikami finansowymi. Jeśli zarządowi firmy zależy, żeby wynik finansowy był jak najlepszy (np. w spółkach giełdowych), to będzie się dążyć do tego, aby wydatki typowo remontowe kwalifikować jako ulepszenie. Jeśli firmie zależy na wykazaniu gorszego wyniku finansowego (np. aby zapłacić mniejszy podatek dochodowy, nie wypłacić dywidendy lub obniżyć presję załogi pracowniczej na podwyżki płac), może ona dążyć do kwalifikowania wydatków na ulepszenie jako remont, wykorzystując nie do końca jasną różnicę między ulepszeniem a rekonstrukcją.

4. Podsumowanie

Celem powyższego artykułu było wskazanie możliwych w praktyce gospodarczej manipulacji księgowych, które mogą mieć zastosowanie w procesie zarządzania kosztami. Problemy te przedstawiono na przykładzie nie do końca przejrzystej różnicy między wydatkami na remont a ulepszenie środka trwałego.

Z punktu widzenia przepisów podatkowych fizyczny zakres wykonywanych prac ma znaczenie drugorzędne przy ocenie, czy prace te powinny zostać sklasyfikowane jako remont, czy jako ulepszenie. Kluczowym z punktu widzenia ustawy o PDOP kryterium jest zwiększenie wartości użytkowej środka trwałego będące efektem wykonanych prac. Jeżeli wartość użytkowa środka trwałego mierzona według jakiegokolwiek obiektywnego kryterium się zwiększyła, to mamy do czynienia z ulepszeniem, jeżeli nie – to z remontem.

Podsumowując, w każdym przypadku prac na majątku trwałym należy określić, co jest środkiem trwałym będącym obiektem prac i w odniesieniu do tego obiektu ocenić, czy wzrosła jego wartość użytkowa – przy czym ocena wzrostu wartości użytkowej odnosi się do środka trwałego jako całości i do jego wartości użytkowej z dnia przyjęcia do użytkowania.

Literatura

- [1] Grzegorzczak W., *Kreatywna księgowość nie zawsze oznacza oszustwo*, „Rzeczpospolita” nr 274 z 25 listopada 2002, s. 68.
- [2] Grzegorzczak W., *Manewry księgowe*, „Rzeczpospolita” nr 201 z 29 sierpnia 2002.
- [3] Helin A., *Badanie rocznych sprawozdań finansowych a kryterium istotności*, „Rachunkowość” 1997, nr 2.

- [4] Helin A., *Sprawozdanie finansowe według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 2000.
- [5] Kamela-Sowińska A., *Skąd wzięła się sprawa „Enron”?*, „Rachunkowość” 2003, nr 7, s. 14-19.
- [6] Maślankowski K., *Rachunkowość kreatywna a wartość informacyjna sprawozdań finansowych*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości nr 30/86, SKwP, Warszawa 2006.
- [7] Mączyńska E., *To zwykła defraudacja*, „Rzeczpospolita” z 9 sierpnia 2002, s. 30.
- [8] Misińska D., *Dlaczego zarządzający przedsiębiorstwami i audytorzy ukrywają i fałszują informacje – okazje i pokusy*, Materiały konferencyjne Dostosowanie rachunkowości i rewizji finansowej do dyrektyw Unii Europejskiej, 9 grudnia 2004 r., AE, Wrocław 2004, s. 56-69.
- [9] Moczyłowska W., *Widmo podwójnej rachunkowości*, „Gazeta Prawna” 2002, nr 199 (1303), s. 15.
- [10] Shilit H.M., *Financial shenanigans*, McGraw, Nowy Jork 2004.
- [11] Sierant A., *Rewolucja w sprawozdaniach*, „Rzeczpospolita” z 19 maja 2005.
- [12] Surdykowska S., *Oszustwa księgowe*, Difin, Warszawa 2006.
- [13] Wąsowski W., *Kreatywna rachunkowość*, Difin, Warszawa 2005.
- [14] Wywiad: *Pięć powodów, dla których afery jak Enron będą się zdarzać*, rozmowa z Aldoną Kamelą Sowińską, była minister skarbu, portal Gazeta.pl – Agora SA 2002.

BOOK MANIPULATIONS IN COST MANAGEMENT

Summary

The aim of the article is to name possible accounting manipulations that can be used in the process of cost management. These problems were presented on the example of not so quite clear differences between renovation costs and costs of the improvement of fixed assets.